

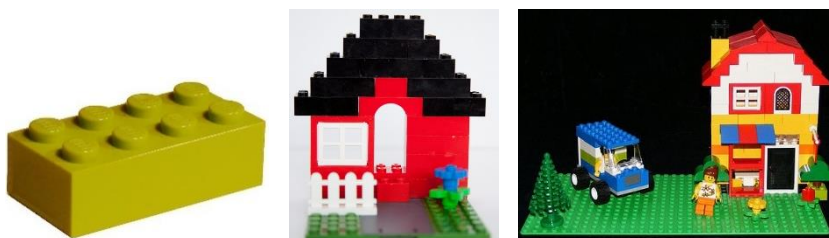
2. A szintaxis építőkövei: szórend és egyeztetés

Az előző fejezet példáiban, amelyet alább megismételünk, megfigyelhetjük, hogy a magyarban, ha a főnevet egyeztetjük számban a melléknévvel, akkor *teljes mondatot* kapunk (1d, f). Ugyanakkor egy szószerkezeten, *főnévi csoporton*¹ belül nincs **egyeztetés** (1e):

(1)	a. A könyv nagy.	d. A könyvek nagyok.	g. * Könyv a nagy.
	b. A nagy könyv.	e. A nagy könyvek.	h. * A könyv nagyok.
	c. Nagy a könyv.	f. Nagyok a könyvek.	i. * A nagyok könyvek

Azt is láthatjuk, hogy a **szórend** is fontos szerepet tölt be, hiszen ugyanazok a szavak más-más sorrendben hol mondatot alkotnak (1a, c, d, f), hol csak egy főnévi csoportot (1b, e), és megint máskor szavak értelmetlen sorozatát (1g, h, i). Ezek a példák vezetnek át fejezetünk két központi fogalmához: *az egyeztetéshez és a szórendhez*. Ezt a két jelenséget tekintjük annak a „kötőanyag”, amely segítségével a szintaxis „építőköveit”, a szavakat egymáshoz illeszthetjük.

Visszaemlékezhetünk a Lego-hasonlatunkra is, amelyet a nyelv *kettős tagolásának* az illusztrálására hoztunk (1. ábra). Az építőjáték során előbb a semmit nem ábrázoló kockákból egyszerű entitásokat (embert, kutyát, házat, autót...) építünk, majd ezeket összerakjuk egy komplex jelenetvé. Hasonlóképpen a nyelvben is a semmit nem jelentő hangokból előbb morfémák (majd szavak) születnek, amelyek egyszerű entitásokat, fogalmakat, eseményeket jelentenek. Majd második lépésben belőlük komplex jelentéssel bíró mondatok építhetők össze. De a Lego-kockákat nem lehet bárhogy egymáshoz illeszteni. Ugyanígy annak is megvannak a szigorú – fonológiai, morfológiai és szintaktikai – szabályai, hogy hangokból morfémák, morfémákból szavak, szavakból mondatok miként rakhatók össze.

1. ábra: Lego-hasonlat a nyelv kettős tagolásának illusztrálására: (a) építőelem jelentés nélkül, (b) elemi jel, (c) komplex jelenet.²

Bár a szórend és az egyeztetés két, egymástól igencsak távol eső jelenségnek tűnik, a kettő mégis szorosan összefügg. A világ egyes nyelveiben a szavak sorrendje meglehetősen kötött a mondaton belül. Ha például az ige előtti főnév az alany, míg az ige utáni főnév a tárgy, akkor a mondatösszetevők egymáshoz fűződő viszonyát a szórend alapján fejtheti meg a hallgató. Angolban a *John loves Mary* és a *Mary loves John* mondatok eltérő jelentését az eltérő szórendből tudjuk meg. Magyarul viszont a *János szereti Marit* mondat szavait bármilyen sorrendben kiejthetjük (próbáljuk ki mind a hat sorrendet), nem változik meg a szerető és a szeretett személy. A magyarban a **mondattani funkciókat** nem szórenddel, hanem *morfológiai, morfoszintaktikai eszközökkel*, ún. *esetragokkal* fejezzük ki.

¹ A *főnévi csoport* fogalmával a következő fejezetben ismerkedünk meg alaposabban.

² A képek forrása: https://hu.m.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Light_Green_Lego_Brick.jpg, <https://www.flickr.com/photos/124808053@N07/14925995066>, <https://www.flickr.com/photos/m-nicolson/2414298534>.

A világ legtöbb nyelvében a szavak sorrendje kisebb vagy nagyobb mértékben szabad.³ A szórend mellett tehát az egyeztetésre – és más, a **morfoszintaxis** biztosította eszközökre – is szükség lesz az alany, a tárgy, a határozók és a jelzők megkülönböztetésére, kapcsolatainak jelölésére. Tankönyvünk központi, visszatérő kérdése ezért a következőképp hangzik: **mely mondatrészeket milyen nyelvi eszközökkel jelöl a bibliai héber?**

A *morfoszintaxis* a morfológia és a szintaxis határán zajló jelenségekkel foglalkozó tudományterület. A -s végződés az angol *loves* igén, a tárgyrag a magyar *Marit* főnév végén vagy egy héber melléknév nőneme még alaktani (morfológiai) kérdés, de a héber határozott tárgyat jelölő *nx* előjáró már átlép a szintaxis területére. A *klitikumok* (vö. 1. fejezet 2. kék doboz), mint amilyen a héber névelő, bizonyos szempontokból önálló szavak, más szempontokból affixumok (kötött morfémák, egy szó részei), de szintén fontos szerepet játszanak a mondat felépítésében. Számos jelenség van tehát a morfológia és a szintaxis határán, amelyek hozzájárulnak a mondat egészének a felépítéséhez. A morfoszintaktikai jelenségek közül ebben a fejezetben az egyeztetéssel foglalkozunk, mielőtt rátérnénk a szórendre.

Egyeztetés

A világ nyelvei számos **morfoszintaktikai jegyet** vezetnek be, amelyek egyes nyelvekben fontosabb (más nyelvekben kevésbé fontos) szerepet töltenek be. A 2. ábra táblázata néhány példát mutat be.

morfoszintaktikai jegy	lehetséges értékek
<i>szám</i>	egyes, többes, kettes...
<i>személy</i>	első, második, harmadik
<i>grammatikai nem</i>	hímnem, nőnem, semleges nem
<i>határozottság</i>	határozott, határozatlan
<i>névszói eset</i>	nominativus, accusativus...
<i>élőség</i>	élő, élettelen
...	

2. ábra: Néhány morfoszintaktikai jegy a világ nyelveiből.

Az **egyeztetés** során ezekből a jegyekből használunk fel valamennyit annak a megjelenítésére, hogy két szó a mondatban valamilyen *kapcsolatban áll* egymással: például egy melléknév jelzője egy főnévnek, vagy egy főnév alanya egy igének. A kapcsolatot az fejezi ki, hogy két szó valamely morfoszintaktikai jegyre vonatkozóan azonos értéket vesz fel: mindkettőn megjelenik például egy nőnemet kifejező végződés, vagy ha az egyikről tudjuk, hogy élettelen, akkor a másikat ennek megfelelően ragozzuk.

A magyarban, akárcsak a világ sok nyelvében, az alany és az állítmány egyezik számban: *A könyvek nagyok*, idézve (1d)-t a fenti példáink közül. Az állítmány és a tárgy egyeztetése sokkal ritkább jelenség. De figyeljük meg a magyar nyelvet: a *Látalak téged/titeket tegnap* mondatban az ige nem csupán az alannal egyezik számban és személyben, de a tárggyal is egyeztetve van, ha számban nem is, de személyben igen. Más mondatokban az igét a tárgy határozottságával egyeztetjük: *látom a könyvet*, de *látok egy könyvet*.

Az egyeztetés bizonyos értelemben redundáns, hiszen valamely információ duplán is megjelenik a mondatban. A latin *bona puella* 'jó lány' accusativusban (tárgyesetben) *bonam puellam*, szó szerint 'jót lányt', többes szám genitivusban (birtokos esetben) pedig *bonarum puellarum*, azaz 'jóknak a lányoknak a'. Ami az egyik nyelvben kötelező, az a másik nyelvben tilos. A redundancia hátránya az, hogy a beszélőnek külön „erőfeszítést kell tennie”: oda kell figyelnie az egyeztetésre, és több morfémát kell kiejtenie. Cserébe viszont a hallgató segítséget kap az elhangzott mondat megértéséhez, a mondat-tanilag összetartozó szavak kapcsolatának a megállapításához.

³ A ... fejezetben látni fogjuk, hogy a „szabad” szórend sokszor, így a magyar nyelvben sem igazán szabad, hanem egyéb kommunikációs szerepeket tölt be az, ha egy szót a mondat elejére kiemelünk. Próbálkozzunk a *János szereti Marit* mondat különböző szórendjeivel, különböző hangsúlyozások, intonációk mellett. Mely szórendek és mely hangsúlyozások után tudjuk hozzátenni azt, hogy „nem pedig Jutkát”, ill. azt, hogy „Béla pedig Jutkát”?

Kérdés: Mi az alany és mi a tárgy a következő két – kicsit erőltetett – mondatban?

- a. Megharapták a kutyám a macskáid.
- b. Megharapta a kutyám a macskáid.

Nem ismeri a szituációt, de ha jól tud magyarul, mégis képes válaszolni a kérdésre. Hogyan határozta meg, hogy mi a két mondat között a különbség? Használja a most tanult fogalmakat, szakkifejezéseket.

Angolban a melléknevet nem kell egyeztetni a hozzá tartozó főnévvel. Franciában a kettőt mindig egyeztetni kell. A magyarban, mint láttuk, nincs egyeztetés, ha a melléknév a főnév jelzője (*a nagy könyvek*), de van egyeztetés, ha a melléknév állítmányi funkciót tölt be (*a könyvek nagyok*). Héberben fordítva van: a jelző több egyeztetést igényel, mint az állítmány. Már a kezdő bibliai héber órán megtanultuk, hogy állítmányként „csak” nemben és számban kell egyeztetni a melléknevet az alanyi pozícióban található főnévvel, de jelzőként még határozottságban is.

Figyeljük meg alaposan az alábbi példákban, ahogy a melléknév nemben és számban is egyezik a főnévvel (vagy névmással). Határozottság tekintetében csak a (3) alatti **jelzős szerkezetek** esetén találunk egyeztetést, a (2) alatti **névszói állítmányok** esetén nem.

(2)	a.	גָּדוֹל עֲוֹנִי	'nagy az én bűnöm'	(Gen. 4:13)
	b.	הִיא גְּדוֹלָה מִן הָעֵי	'[Gibeon városa] <i>nagyobb</i> Aj [városá]nál.'	(Józs. 10:2)
	c.	גְּדוֹלִים חִקְרֵי לֵב	' <i>nagyok</i> [voltak] a fontolgatások'	(Bír. 5:16)
	d.	גְּדוֹלִים מַעֲשֵׂי ה'	'nagyok az Ö. cselekedetei'	(Zsolt. 111:2)
(3)	a.	אִישׁ גָּדוֹל	'nagy (itt: <i>nagyra</i> becsült) ember, férfi'	(2Kir. 5:1)
	b.	אִשָּׁה גְּדוֹלָה	'nagy (itt: <i>jómódú, gazdag</i>) nő, asszony'	(2Kir. 4:8)
	c.	הָעִיר הַגְּדוֹלָה	'nagy város'	(Gen. 10:12)
	d.	וּמְלָכִים גְּדוֹלִים	'és <i>nagy</i> királyok[at]'	(Jer. 25:14)
	e.	אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת	'nagy kövek[et]'	(Deut. 27:2)
	f.	אֶת הָאֵתוֹת הַגְּדוֹלוֹת	'nagy jeleket'	(Jozs. 24:17)

A (2a) példa határozott főnevet tartalmaz a birtokos szuffixum miatt. De nem kap a melléknév határozott névelőt, mert a mondatban állítmányi funkciót tölt be. Jelzőként így nézne ki: עֲוֹנִי הַגְּדוֹל 'a nagy bűnöm'. A (2d) példában az alanyi szerepet betöltő *constructus*-os szerkezet szintén határozott, az állítmányon mégsem jelenik meg névelő. Ezzel szemben a (3c) és (3f) példákban a melléknév minőségjelzője a főnévnek, és ezért nem csak számban és nemben, de határozottságban is egyeznek.

Arra is emlékszünk, hogy a *morfoszintaktikai jegyek* néha megjelennek explicit módon, például egy affixum formájában, máskor viszont nem. A nőnem a főnéven a (3b) példában megjelenik, de a (3c) és (3e) példákban nem. A főnév jelzője azonban mindkét esetben jelzi, hogy az adott főnév **szintaktikai értelemben** – vagyis a mondattani viselkedés, az egyeztetés szempontjából – konzekvensen nőnemű.

1. Szintaktikai nem, morfológiai nem

Szemantikai értelemben a 'nő, asszony' jelentésű אִשָּׁה szó természetesen nőnemű, a 'város' jelentésű עִיר szó nemét viszont nehéz értelmezni. **Morfológiai értelemben** előbbin megjelenik a nőnem jellegzetes végződése, és a morfológiai folyamatok során is (többé-kevésbé) a többi nőnemű főnévhez hasonló módon viselkedik. Például a [t] hang megjelenik a *constructus*-os alakban és a birtokos szuffixumokkal ellátott alakokban. Ezzel szemben az עִיר szó a morfológiájában inkább hímnemű főnévként viselkedik. Bennünket viszont a **szintaktikai értelemben** vett nyelvtani nem fog érdekelni: hogyan viselkedik a szó a *mondatban*, hogyan kell *egyeztetni*? És valóban, az עִיר szó egyes és többes számban konzisztens módon nőnemű szóként egyezik melléknevekkel és igékkel. Például: הָעִיר הַגְּדוֹלָה הַגְּדוֹלָה 'nagy, erős városok' (Józs. 14:12). Figyeljük meg a következő példában a nőnemű mutató névmást, az állítmányként funkcionáló melléknevet és a személyes névmást is:

הִנֵּה נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרִיבָה לְנוֹס שָׁמָּה וְהוּא מֵעֶרָה
Íme **ez** a város, [a város] **közel** van ahhoz, hogy odameneküljek... (Gen. 19:20)

A **duális** (kettes szám) kapcsán is hasznos ez a distinkció. A duális – a maga jellegzetes végződésével – *morfológiai értelemben* valóban önálló kategória a héberben, de a *szintaxisban* egyszerűen plurálisként viselkedik.

Kérdés: A következő kifejezés elvileg kétértelmű, a melléknév két különböző főnévnek is lehet(ne) a jelzője:

a. אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדוֹל (Bír. 2:7)

Magyarázzuk el a tanult fogalmak („egyeztetés”, „morfoszintaktikai jegyek”) felhasználásával azt, hogy mi okozza a kétértelműséget. Magyarázzuk el azt is, hogy az alábbi példában miért nem áll fenn kétértelműség:

b. גְּדֹלִים מַעֲשֵׂי יְהוָה (Zsolt. 111:2)

Mi történt volna a fenti egyeztetésekkel, ha az ókori Izrael egy női istenséget, Asérát (אַשֶׁרָה) tisztelte volna?

Az igei állítmányt természetesen egyeztetni kell az alannyal nemben, számban és személyben:

(4) a. אֲנֹכִי הָעֹלִיתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאַצִּיא אֶתְכֶם מִבֵּית עַבְדִּים

... én (SING.1) hoztalak (SING.1) fel benneteket Egyiptomból, és hoztalak (SING.1) ki benneteket a rabszolgaság házából. (Bír. 6:8)

b. וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הוּא הִיְתָה אִם כֹּל הָיָה
Az ember (MASC.) a nő-je (MASC.) nevét Évának hívta (MASC.),
mert ő (FEM.) lett (FEM.) minden élő anyjává. (Gen. 3:20)

c. בְּעֵצָב תֵּלְדֵי בָנִים וְאַל אִישׁ תְּשׁוּקָתוֹ וְהוּא יִמְשָׁל בָּךְ
... fájdalommal szülsz fiakat (SING.2.FEM.), és férjed után a vágyakozásod (SING.2.FEM.),
és ő (SING.3.MASC.) uralkodik (SING.3.MASC.) feletted. (Gen. 3:16)

d. וַתְּהִי חַטָּאת הַנְּעָרִים גְּדוּלָה מְאֹד
Nagy (FEM.) volt (FEM.) az ifjak bűne (FEM.). (1Sám. 2:17)

A (4b) és (4c) példákban a mondat közepén látványosan megváltozik az alany, és ezzel együtt az alany neme is, ami kihat az igére. Figyeljük meg a (4d) példát, amelyben a magyar nyelvtan órákról ismert **igei-névszói állítmány** jelenik meg. Ebben az esetben – az eddig elmondottakkal összhangban – az állítmánynak mind az igei, mind a névszói (melléknévi) részét egyeztetni kell az alannyal.

A névszói (ill. igei-névszói) állítmányban nem csak melléknévek, hanem főnevek is szerepelhetnek. Ha az állítmány főnév, akkor logikai szükségszerűségnek tűnhet az alany és az állítmány egyeztetése:

(5) a. וְאִדְעָה כִּי לֹא מְרַגְלִים אַתֶּם כִּי בָנִים אַתֶּם
... és tudni fogom, hogy ti (PLUR.2.MASC.) nem [vagytok] kémek (PLUR),
hogy ti (PLUR.2.MASC.) őszinték (PLUR.MASC.) [vagytok]... (Gen. 42:34)

2. Amikor az alany két macska volt

De ez mégsem mindig szükségszerű. Néha az állítmány olyan főnevet tartalmaz, amely nem egyezik nemben, számban vagy személyben az alannyal. Ez történik a következő magyar, angol és modern héber mondatokban:

(6) a. ... azt álmodtam, hogy két macska volt**am**... [nem pedig: volt / voltunk / voltak] (Karinthy Frigyes)

b. The star attractions in the museum **were** the art. [nem pedig: was]
'A múzeum fő attrakcióját a művészet jelentette.'

c. The real draw of this restaurant **is** the desserts. [nem pedig: were]
'Az étterem valódi vonzerejét a desszertek jelentették.'

d. דָּנָה אינטרנשיונל הייתה פעם בן
'Dana International egykor fiú volt.'

e. Picasso képei voltak a múzeum legfőbb látványossága.

Dana International: izraeli transznemű énekesnő, az 1998. évi Eurovíziós Dalfesztivál győztese.

A fenti példákban az állítmány igei részét az alannyal kell egyeztetni, nem pedig az állítmány névszói részével. Erre a jelenségre egyelőre még nem találtam példát a bibliai héberben. Ha bárki talál, szóljon nekem!

Tekintsünk még néhány érdekes esetet:

- (7) a. וַיַּעֲנוּ כָּל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וַיִּקְּנוּ בְּעֵשָׂה
És az egész nép egyszerre válaszolt, és azt mondták:
„Mindent, amit mondott az Ő., megcselekedjük!”. (Exod. 19:8)
- b. וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וַיִּקְּנוּ בְּעֵשָׂה
És az egész nép egy hangon válaszolt, és azt mondták:
„Mindazt, amit mondott az Ő., megcselekedjük!”. (Exod. 24:3)

Vajon mi a különbség a (7) alatti két mondat között? A Biblia ugyanazon részből származó két mondatról van szó, a leírt jelenet is szinte ugyanaz (ha nem ugyanaz), a mondattani kontextusban sincs különbség. Akkor miért áll előbb többes számban, majd egyes számban a כל העם ('az egész nép') alanyhoz tartozó első ige? Ráadásul a soron következő ige (ויאמרו, 'és mondták') mindkét esetben többes számban van. A következő válaszok mindegyike felmerülhet, ha bibliai héberrel foglalkozunk:

- (a) **Szövegromlás:** Nyelvészeti értelemben a Szentírás nem minden betűje szentírás. Az előttünk fekvő szöveg sok kézen ment keresztül, és itt-ott hibák is előfordulhatnak benne. Hacsak nem találjuk meg az adott jelenséget sok bibliai helyen (vagy más eszközökkel nem tudunk érvelni a jelenség mellett), nem érdemes messzemenő következtetéseket levonni egyetlen furcsaságból.
- (b) **Valamit nem értünk:** Ha kéznél lenne a bibliai héber egy anyanyelvi beszélője, lehet, hogy el tudná magyarázni, mi a két alak közötti jelentésbeli vagy stiláris különbség. (Egy modern héber anyanyelvi beszélő már egy másik nyelvállapotot képvisel, így az ő intuíciója nem mindig megbízható.) Lehet, hogy olyan finomságról van itt szó, ami nekünk eszünkbe se jut.
- (c) **Más nyelvváltozat:** Bár a két szöveg ugyanabban a bibliai könyvben szerepel, és a leírt esemény is egyidejű, de mégis származhatnak más forrásból. Talán Exod. 19 más *dialektust* képvisel, mint Exod. 24? Vagy más *sociolektust*, azaz a szerző más társadalmi rétegből származik? Más *kronolektust*, vagyis időbeli távolság van a két szöveg szerzője, esetleg szerkesztője között? *Stiláris* különbség lenne a két forrás között? Vagy *idiolektusokról* lenne szó: két, ugyanabban a korban, ugyanazon a földrajzi helyen, társadalmilag ugyanoda tartozó személy egyéni nyelvváltozata tér el, még ha ugyanabban a műfajban alkotnak is?
- (d) **Szabad variáció:** Még egyetlen beszélő nyelvezetén belül is léteznek olyan szavak, szerkezetek, amelyeket hol így mond, hol úgy mond. Én magam hol *rollerrel*, hol pedig *rollerral* viszem el a gyermekeket az óvodába. A כל העם ('az egész nép') kifejezés egyszerre jelöl sok embert és egy kollektívumot, így egyes és többes számú jelentése is lehet. Ezzel a jelentésbeli kettősséggel függhet össze az, hogy ez a kifejezés hol egyes számú igével (pl. Exod. 33:10, Deut. 27:21), hol pedig többes számú igével áll (pl. Exod. 33:8, Deut. 17:13), látszólag ugyanabból a nyelvtörténeti korból származó és ugyanahhoz a műfajhoz sorolható szövegeken belül is. Az Exod. 24:3 versben a két ige eltérő alakja jelzi, hogy a beszélő még egyetlen mondaton belül is vacillál a sokaságra vonatkozó és a kollektívumra vonatkozó jelentés közt.⁴ De persze az is lehet, hogy ha felhívnánk a szerző figyelmét az inkonzisztenciára, akkor kijavítaná magát. Ugyanis mindannyian követünk el (szóban is, írásban is) figyelmetlenségből és egyéb tényezőkből adódó **performanciahibákat**: kiejtünk az anyanyelvi beszélő által agrammatikusnak tartott, de a száján mégis kicsúszó alakokat.⁵

Vajon performanciahiba, szabad variáció vagy kötelező jelenség az, amikor néha **nincs egyeztetés**? Erre a kérdésre nem tudunk válaszolni, de érdemes gyűjteni azokat az eseteket, amikor elmarad a várt egyeztetés. Például hosszabb, összetettebb szerkezetű mondatokban, ahol a mondatban egy távolabbi, korábban elhangzott (vagy épp még el nem hangzott) mondatrészszel kellene egyeztetni:

⁴ Figyeljük meg a következő példát is: וַיִּשְׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל דְּבָרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלַי: 'Hallottam ennek a népnek a szavainak a hangját, amelye(ke)t / akik beszéltek hozzád' (Deut. 5:25 [28]). A הָעָם szóhoz tartozó mutatószó egyes számban van (הַזֶּה), vagyis a nép itt kollektívumnak számít. De a vonatkozó mellékmondat állítmánya (דִּבְּרוּ) már sok egyénből álló sokaságként ugyanerre a szóra. Mi a szemléletváltás oka (ha van egyáltalán)?

⁵ Vajon a kedves olvasó meg van elégedve ennek az utolsó mondatnak az egyeztetési viszonyaival?

- (8) a. (...) וְהִיְתִי אֲנִי וּבְנֵי שְׁלֹמֹה חַטָּאִים:
... és én, valamint Salamon fiai, bűnösök leszünk [annak fogunk számítani]. (1Kir. 1:21)
- b. (...) וַיִּקְרָא וַיִּלְחָד וַיִּכְלֵהֶם אֲשֶׁר אִתּוֹ (...)
És felkelt és elment Dávid, valamint mindaz a [hadi]nép, aki vele volt, ... (2Sám. 6:2)
- c. (...) בְּאֶרֶץ צָהָה וְעִנְיָה בְּלִי-מַיִם:
... kiszikkadt, kopár, víz nélküli földön. (Zsolt. 63:2)

A (8a) mondat elején והייתי alakra számítunk, hiszen a többes számú alany („én és Salamon fiai”) többes számot követel meg az igei-névszói állítmányon. Az állítmány névszói része (חטאים ’bűnösök’) valóban többes számban szerepel, de vajon mi az egyes számú ige oka? Performanciahibára gyanakodunk: amikor a beszélő elkezdte a mondatot, még egyes szám első személyű alanyra (אני) gondolt, és csak a mondat közepén, az ige kiejtése után bővítette gondolatban (majd szóban is) többes számúvá az alanyt. Írott szövegek esetén azonban azt várnánk, hogy a szerkesztő kijavítja ezeket a performanciahibákat. Lehet, hogy a szerkesztőnek nem tűnt fel a nyelvtani szám megváltozása?

A nyelvek hajlamosak az egyeztetést „lokális” szinten kezelni: azért nem tűnt fel az egyeztetési hiba (8a)-ban, mert az ige és az azt közvetlenül követő névmás „helyi szinten” jól lett egyeztetve? Hasonlóval találkozunk a (8b) példában (és máshol) is, vagyis egyszeri performanciahiba vagy szövegromlás helyett *rendszerszintű* jelenséggel van dolgunk. Nézzük most meg a (8c) példát, ahol a két jelző közül csak az első egyezik a nőnemű ארץ főnévvel. Összefoglalva azt látjuk, hogy halmozott mondatrészek esetén a bibliai héber hajlamos csupán a legközelebbi mondatrészszel egyeztetni az egyeztetendőket.

Bár az egyeztetés funkciója az összetartozó mondatrészek jelölése lenne, néha ennek ellenére is megmarad a mondattani **többértelműség**:

- (9) a. **PÉLDÁK**
b. **PÉLDÁK**

Feladatok

1) Az alábbi mondatokban azonosítsuk azt a mondatrészt, amellyel a kiemelt mondatrész egyeztetve van. Miben egyeznek? Mutassunk rá arra is, ha szintaktikailag többértelmű a mondat.

וְשָׁמַעְתָּ מֵהַיְדָבָר וְאַחֵר תִּתְּנֶנָּה לְיָדָיו (Bír. 7:11)
 לֹא-יִמְאֹשׁ סִפְרוֹ הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהִגִּיתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה (Jozsué 1:8)
 לְמַעַן תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל-הַכְּתוּב בּוֹ כִּי-אֲנִי מִצְּלִיחַ אֶת-דְּרָכְכֶם וְאֲנִי מִשְׁפָּכִיל:

2) Elemezzük az alábbi mondatokat egyeztetés szempontjából. Keressünk egyeztetési hibákat vagy egyéb furcsaságokat. (Érdemes lehet egy-egy vers kontextusát megnézni egy bibliafordításban.)

לֹא יִהְיֶה לָּךְ אֱלֹהִים אַחֵרִים עַל פְּנֵי (Exod. 20:3)
 צַדִּיק אַתָּה? קִנְיָה וְיִשָּׁר מִשְׁפָּטֶיךָ: (Zsolt. 119:137)
 מִצּוֹת יֵאָכְלוּ אֶת שְׂבַעַת הַיָּמִים וְלֹא יִרְאֶה לָּךְ חֶמֶץ וְלֹא יִרְאֶה לָּךְ שָׂאֵר בְּכֹל גְּבֻלְךָ: (Exod. 13:7)
 (...) אִם יֵצְאוּ בְנוֹת שִׁילֹו לְחֹלוֹל בַּמְּחִלוֹת (...) (Bír. 21:21)
 וַיֹּאמֶר שָׂרֵי סִכּוֹת הַכֹּהֵן זָבַח וְצִלְמִנֶעַע עִתָּהּ בְּיַדְךָ כִּי נִתַּן לְצַבְּאָה לְחָם: (Bír. 8:6)
 יְהִי מְאֹרֶת בְּרִקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וּשְׁנָיִם: (Gen. 1:14)
 וַיִּכְפוּ אִישׁ אִישׁ וַיִּגְסּוּ אֶרֶם וַיִּרְדְּפֵם יִשְׂרָאֵל (...) (1Kir. 20:20)
 וּמִלֶּאֱדָה בָּא אֵל אִיּוֹב וַיֹּאמֶר הֲבִקֵּר הָיוּ חֲרָשׁוֹת וְהִאֲחַגְנוֹת רַעוּת עַל יְדֵיכֶם: (Jób 1:14)
 (...) וַיִּדְעוּ כָּל הָאָרֶץ כִּי יֵשׁ אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל: (1Sám. 17:46)
 אִם אֲדַבְּרוּ יָתֵן לּוֹ אִשָּׁה וַיִּלְחָד לּוֹ בְּנִים אוֹ בְנוֹת הָאִשָּׁה וַיִּלְחָדְהָ וַיִּלְחָדְהָ לְאֹדְנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְּגִפּוֹ: (Exod. 21:4)
 וַיִּבְּאֵר גְּדֵעוֹן וּמֵאֵה-אִישׁ אֲשֶׁר-אִתּוֹ בַּקְּצֵה הַמִּחְנֶה רָאשׁ הָאֲשֻׁמְרֹת הַמִּיכּוֹלָה אֲדָה הָקָם הַקִּימוּ אֶת-הַשְּׂמֵרִים וַיִּתְקַעוּ בַשּׁוֹפְרוֹת וַנִּפְוֶץ הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בְּיָדָם: (Bír. 7:19)

Szórend

Az egyeztetés mellett a mondatban eszköztárának második fontos eleme a szórend. A magyarban (akárcsak az angolban, a németben és a világ számos más nyelvében) a jelző (például a melléknév) megelőzi a jelzett szót (tipikusan a főnevet): *a nagy ház, the big house, das große Haus*. Ezzel szemben héberül (akárcsak franciául és a világ számos további nyelvében) megfordul a szórend: *הבית הגדול*.

A főnév és jelzőinek a sorrendjével a következő tananyagban fogunk behatóbban foglalkozni. Most ejtsünk néhány szót a bibliai héber *mondat* szórendjéről, mert bár erre a kérdésre a későbbiekben szintén vissza fogunk térni, érdemes már ezen a ponton elkezdni a témán gondolkodnunk.

A bibliai héber mondat **alapszórendje** VSO, azaz előbb jön az ige (*verb*), majd az alany (*subject*), végül a tárgy (*object*) vagy a többi (*other*) mondatrész. Tekintsünk néhány példát:

- (10) a. (...) *קָח מִן־הַיָּדָה אֶת־אֲשֶׁתוֹ וְאֶת־בָּנָיו וַיִּרְכָּבֵם עַל־הַחֲמֹר (...)*
És fogta Mózes a feleségét és fiait, és felültette őket a szamárra. (Exod. 4:20)
- b. (...) *וַיִּשְׁכַּח אַבְרָהָם בְּבִקְרָהּ (...)*
És felkelt Ábrahám reggel... (Gen. 22:3)
- c. *תְּהִי חַטָּאת הַנְּעָרִים גְּדוּלָה מְאֹד*
Nagy volt az ifjak bűne (1Sám. 2:17)
- d. (...) *וְהַיָּדָה עַל־פְּנֵי הַיָּם וְרַחֵם אֱלֹהִים מִרְחֶמֶת עַל־פְּנֵי הַיָּם:*
... és sötétség [volt] a mélység felett, és Isten lelke lebegett a vizek felett (Gen. 1:2)
- e. (...) *וְהָיָה אֵלָיו לְכַבֵּד עַל־הַחֲמֹר וַיִּרְדֹּת בְּסֶטֶר הַהָר וְהִגָּה דוֹד וְאֶנְשָׁיו יִרְדִּים לְקִרְאָתָהּ (...)*
... ő [Abigail] szamáron lovagolt, és a hegy által elrejtve haladt lefelé, és íme, Dávid és emberei [pedig] lefelé jöttek vele szemben... (1Sám. 25:20)

A (10a) mondatban a legklasszikusabb esetet látjuk: ige – alany – tárgy. A példa második felében láthatjuk, hogy az alany kimaradhat, a tárgy tárgyi szuffixum formájában jelenhet meg, és a mondat végén további határozók bukkanhatnak fel. A héber (akárcsak a magyar, az olasz, a spanyol és számos további nyelv, de nem az angol, a német vagy a francia) úgynevezett **pro-drop nyelv**: a névmást el lehet hagyni a mondatból, amint az a magyar fordításban is látszódik. Angolul kitennénk a névmást: *He sat them on the donkey*.

A (10b) példa azt illusztrálja, hogy ha **tárgyatlan (intranszítív) igét** tartalmaz a mondat, akkor nem jelenik meg tárgy. Ekkor a VSO szórend jelentése az, hogy egyéb határozók is az alany után jönnek. A (10c) példában azt látjuk, hogy igei-névszói állítmány esetén is a létige a mondat elején, a névszói rész pedig az O pozícióban jelenik meg. Az ige nélküli névszói állítmányi mondatokat, mint (10d)-ben, szintén ekként (alany + egyéb mondatrész: határozó, állítmány) fogjuk elemezni, de úgy, hogy az igeének fenntartott V pozíció üres marad a mondat elején.

Ennek a jelenségnek speciális esete az, amikor participiumot tartalmaz a mondat az O pozícióban, mint a (10d) második felében és a (10e) mondatban. Ekkor, akárcsak a névszói állítmányok többi esetében, a participiumot egyeztetjük nemből és számban az alannal. De a participium szinte igeként viselkedik (akárcsak a modern héberben), és számos bővítményt kaphat maga után.

A VSO alapszórendet a továbbiakban axiómaként fogjuk kezelni, de állandóan azzal fogunk szembe-sülni, hogy a mondatok többségének a szórendje ettől eltér. Mi ennek az oka? Mi ennek az értelme?

Alapszórend alatt a nyelvészek sok mindent értenek, és nyelvészeti elméletenként, irányzatonként változhat ennek a fogalomnak a használata. Azt mindenképp szögezzük le, hogy nem feltétlenül a kizárólagos vagy leggyakoribb szórendet értjük alapszórend alatt. Az alábbiakban mi abban az értelemben fogjuk ezt a kifejezést használni, hogy melyik az a szórend, amelyet a nyelv alaphelyzetben – *default* esetben – használ, vagyis akkor, amikor nem történik semmi „különös” a mondatban. *Az alapszórend értelme az, hogy a tőle való eltérés arra utal, „valami speciális dolog” zajlik a mondatban.*

Az alábbi példák megmutatják, mi minden „különös” történhet egy mondatban:

- (a) *János megnézi a filmet.*
- (b) *A FILMET nézi meg János.* [Nem pedig a balettot. A kiskapitális hangsúlyos kiejtést jelöl.]
- (c) *JÁNOS nézi meg a filmet.* [Nem pedig Béla. Figyeljük meg, hogy az ige hangsúlytalan.]

(d) <i>János – megnézi a filmet.</i>	[<i>Béla viszont nem.</i> A kötőjel szünetet jelöl, utána hangsúly.]
(e) <i>A filmet – JÁNOS nézi meg.</i>	[<i>Nem pedig Béla. Ezzel szemben a balettot Béla nézi meg.</i>]
(f) <i>You are tired.</i>	[<i>'Fáradt vagy.'</i>]
(g) <i>Are you tired?</i>	[<i>'Fáradt vagy?'</i>]
(h) <i>Ich reise heute nach Ulm.</i>	[<i>'Ma Ulmba utazom.'</i>]
(i) <i>Heute reise ich nach Ulm.</i>	[<i>'Ma Ulmba utazom.'</i>]
(j) <i>Reise ich heute nach Ulm?</i>	[<i>'Utazom ma Ulmba?'</i>]

A szórend megváltozhat, ha például az egyik mondatrészt kiemeljük (ld. a magyar és a német példákat), vagy ha kérdőmondattá alakítjuk a mondatot (ld. az angol és a német példákat). A kiemelésnek magának is számos oka lehet, erre visszatérünk a ... fejezetben.

Ugyanez vonatkozik a bibliai héberre is. A VSO alapszórend sok okból módosulhat:

1. **Az egyik mondatrész nem jelenik meg.** Például intranszitiv igéknek nincs tárgya, az igeragozás feleslegessé teszi a névmási alany megjelenítését, a jelen idejű létigét nem tesszük ki, stb.
2. **Az egyik mondatrész az ige előtti pozícióba kerül.** Ha az alanyt emeljük ki, akkor VSO-ból SVO lesz. Ha a többi mondatrész közül valamelyiket emeljük ki valamilyen ok miatt, akkor pedig OVS. A nem kiemelt mondatrész marad a helyén, az ige után.
3. **Az alany és a tárgy helyet cserél.** Tipikusan akkor, ha az alany hosszabb, mint a tárgy, a VSO sorrendből VOS lesz.
4. **A mondat élére egy mondatbevezető kerül.** A mondatbevezető (angolul *complementizer*) tipikusan egy rövid szócska bizonyos mondategységek elején, például a *hogy* (héb. כִּי) kötőszó egy alárendelt mellékmondat élén.

Az alatt, hogy a bibliai héber alapszórendje VSO, a következőt fogjuk érteni: *ha egy mondat szórendje VSO, az nem igényel különösebb magyarázatot, de ha a szórend eltér a VSO-tól, akkor az eltérést magyaráznunk kell.* Ez a magyarázat az adott mondat jelentésének a pontosabb megértéséhez vezet el bennünket.

Ezeket a jelenségeket csak a ... fejezetben fogjuk részletesen kifejteni. Addig azonban figyeljük meg a bibliai héberben az eltéréseket a VSO szórendtől, próbáljuk értelmezni őket, és gyűjtsük az adatokat.

A fejezetet előkészítő anyagban és a fejezetben tárgyalt legfontosabb gondolatok:

(1) A mondatban szavakból, mint építőkövekből, mondatokat állít össze. A szórend és az egyeztetés ennek az építkezési folyamatnak a „köttönyaga”. Mind a szórend, mind az egyeztetés jelentősége és szabályai nyelvenként változnak. Amikor egy nyelv szintaxisát vizsgáljuk, ezeket a szabályokat írjuk le. (2) Az egyeztetés a mondatban egymáshoz logikailag kapcsolódó szavak kapcsolatát azzal jelzi, hogy egyes morfoszintaktikai jegyek megjelennek mindkét szón. (3) Az alapszórend egy nyelvben az a szórend, amely a „bármiféle specialitás nélküli” mondatokat jellemzi. (4) Ha feltárjuk egy mondatban azt, hogy mely szó mely másik szóval lett egyeztetve, az a mondat jobb megértéséhez vezet. Néha így vesszük észre, hogy a mondat *többértelmű*. Hasonlóképpen, ha egy mondat szórendje eltér az alapszórendtől, az eltérés magyarázata révén a mondat jobb megértéséhez juthatunk el.

(5) A bibliai héber nyelvben a főnév és melléknévi jelzője nyelvtani nem, szám és határozottság tekintetében egyezik. A bibliai héberben az alany és az állítmány nyelvtani nem, szám és (igei állítmány esetén) személy tekintetében egyezik. (6) A bibliai héber alapszórendje: VSO. (7) Az egyeztetés és a szórend vizsgálata révén a következő kérdésre keressük a választ: *mely mondatrészeket milyen nyelvi eszközökkel jelöl a bibliai héber?* A nyelvi eszközök egy része a morfoszintaxis eszköztárából származik.

Fontos szakkifejezések:

Morfoszintaxis; morfoszintaktikai jegyek; kétértelműség (ambiguitás); alapszórend.